

Muhammed Hamidullah'ın *Şahîfetu Hemmām b. Munebbih* Adlı Eserinin Bazı Çevirileri Üzerine Bir Kritik

BÜNYAMİN ERUL
Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi
berul65@hotmail.com

Farklı bir kültüre ait olan bir metni bir dilden diğer bir dile çevirmenin ne denli zor olduğu ehline malumdur. Eğer bu metin, kutsal kitaplardan veya asırlar öncesine ait dinî-edebî bir metin ise, anlamada ve aktarmada birçok problem yaşanmaktadır. Söz gelimi klasik Arapça bir metin, bir Batı diline çevrilince, dinî metinde bulunan bazı kelime veya kavramların tam karşılıklarının bulunamaması, meramın aktarılmasını zorlaştırmaktadır. Bunda mütercimim kendi alanı dışında bir metni çevirmesi de olumsuz rol oynamaktadır. Bu yazıda ele alacağımız çeviride olduğu gibi bir de eser, Arapça'dan önce Fransızca'ya, sonra Fransızca'dan İngilizce'ye, İngilizce'den de Türkçe'ye çevrilmişse, bu durumda hatalar katlanarak artmakta ve “çevirinin çevirisinin çevirisi” gibi garip bir durum ve birçok hatalar ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde son yıllarda bilhassa Kur'an çevirileri üzerine bir hayli ilmî tartışma ve kritikler yapıldığı halde, maalesef aynı çaba hadis kitaplarının çevirileri üzerine yapılmamıştır.¹ Hâlbuki hadis çevirilerindeki problemler, Kur'an çevirilerinden daha fazladır. Zira Kur'an çevirilerinde, en azından siyak-sibak gibi bir avantaj söz konusudur. Hadislerimiz ise parça parça ibarelerden oluşmaktadır ve bir hadisin bağlamının bilinmemesi onun doğru anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.²

¹ Bu konuda Nebi Bozkurt'un “Hadislerin Tercüme ve Yorumlarında Uyulması Gereken Kurallar,” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (1993-1994), ss.211-281; 2007'de Konya'da tertiplenen “Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü” adlı sempozyumda sunduğum “Temel Hadis Kaynaklarının Çevirileri Üzerine Bir Kritik” adlı bildiriği (*Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü -Sempozyum-* (Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2008), ss.212-237) anmak gerekir.

² Bünyamin Erul, “Temel Hadis Kaynaklarının Çevirileri Üzerine Bir Kritik,” s.212.

Genellikle ülkemizde alan uzmanları fazla çeviri yapmadıkları gibi, orijinal kaynakları kullandıklarından piyasadaki çevirileri de pek okuyup incelemeyiz. Okuyucuların çoğu da çevirilerdeki hataları tespit edemedikleri için birçok çeviri mevcut hatalarıyla yıllarca tekrar tekrar basılmaya devam eder. Şayet aynı konuda bir çalışma³ yapmasaydım, aşağıda değerlendireceğim çeviriden ve hatalarından ben de habersiz olacaktım.

Biz bu eleştiri yazımızda merhum M. Hamidullah tarafından kaleme alınan, önce Arapça'dan⁴ Fransızca'ya,⁵ sonra Fransızca'dan İngilizce'ye,⁶ daha sonra da İngilizce'den de *Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmâm ibn Münebbih* adıyla Türkçe'ye çevrilen kıymetli bir eserini değerlendireceğiz. Sözü ettiğimiz eser, dilimize Kemal Kuşçu tarafından çevrilip neşredilmiş (İstanbul, 1967), daha sonra Mesut Karaşahan'ın sadeleştirilmesiyle Beyan Yayınları tarafından yeniden basılmıştır (İstanbul, 2004). Çalışma, hadis ve ilim-kültür tarihi açısından önemli bir eserdir. Kitabın ilk kısmında Hz. Peygamber'in eğitim politikası, yazıya verdiği önem, ilk yazılı vesikalar, İslam ile birlikte yazının ve okuma-yazma bilenlerin çoğalması ve bir yazı medeniyetine geçilmesi gibi konular ele alınmıştır. Ardından hadislerin yazılması, ilk yazılı hadis sahifeleri ve Hemmâm b. Munebbih'in *Şahîfe*'si üzerinde durulmuştur. Ardından bu *Şahîfe*'de yer alan 138 hadis, Arapça metinleri verildikten sonra çevrilmiştir. Beyan Yayınları'nın bu baskısında merhum Hamidullah Hoca'nın el-Buhârî'nin eserinin Fransızca çevirisindeki hataları göstermek üzere yazdığı kitabın önsözünün⁷ çevirisi⁸ de ek olarak çalışmanın sonuna konulmuştur. Bu yazıda sırasıyla, "Sahîh-i Buhârî'nin Fransızca Çevirisi Dolayısıyla", "el-Buhârî ve Eseri", "Batının Katkısı ve Çeviriler" ve "Kısa Kitâbiyât" adlı başlıklar yer almaktadır. Asıl çalışmaya sonradan eklenen bu yazıların içeriğini ve çevirisini bu eleştirimizde değerlendirme dışı tuttuğumuzu belirtmeliyiz.

³ Bkz: Bünyamin Erul, *Hadislerin Dili, İlk Hadis Belgesi: Hemmâm'ın Sahifesi* -Tertip, Terceme, Yorum- (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009).

⁴ Eserin ilk baskısı 1953'te Şam'da yapılmıştır.

⁵ Muhammed Hamidullah, *Sahifah Hammam ibn Munabbih*, Fr. terc. Hossein G. Tocheport (Paris: Association des Etudiants Islamiques en France, 1979).

⁶ Muhammed Hamidullah, *Sahifah Hammam ibn Munabbih: the earliest extant work on the hadith*, İng. trc. Muhammed Rahimuddin, 10. bsk. (Dakka: Centre Culturel Islamique, 1979).

⁷ El-Bokhari, *Les Traditions Islamiques* (tome 5, Paris, 1401/1981), "Avant-Propos," ss.iii-xxv.

⁸ Hamidullah, "Sahîh-i Buhârî'nin Fransızca Çevirisi Dolayısıyla," çev. Abdullah Aydın (EKEV Akademi Dergisi 6:10 (2002), ss.225-254; yeniden basım: Abdullah Aydın, *Hadis Yazıları* (İstanbul: Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., 2014) içinde.

Eleştiriyeye başlamadan evvel burada Hemmâm b. Munebbih ve *ŞŞahîfe*'si ile ilgili kısa bilgiler vermemiz yararlı olacaktır.

Hemmâm b. Munebbih (ö.132/750), sahabe içerisinde en çok hadis rivayet eden Ebû Hurayra'nın seçkin talebelerinden birisidir. Bütün kaynakların güvenilir bir muhaddis olduğu hususunda birleştikleri Hemmâm'ın naklettiği rivayetler, Ahmed b. Hanbel'in *Musned*'inde, Kutub-i Sitte'de ve diğer hadis kitaplarında yer almıştır. Bize kadar ulaşan ilk yazılı hadis vesikası olarak takdim edilen *Şahîfe*, Hemmâm b. Munebbih'in hocası Ebû Hurayra'dan yazmış olduğu 138 hadisi ihtiva etmektedir.

Şahîfe, ilk defa merhum Muhammed Hamidullah tarafından iki farklı nüshasına dayanılarak neşre hazırlanmış ve ilk baskısı 1953 yılında Şam'da yapılmıştır.⁹ Daha sonra Rifat Fevzî 'Abdulmuṭṭalib de bu eseri *Şahîfetu Hemmâm b. Munebbih* adıyla yeniden tahkik ederek, tahrir ve şerhiyle birlikte 1985 yılında Kahire'de neşretmiştir.¹⁰ İslam dünyasında oldukça ilgi gören *Şahîfe*, Fransızca, İngilizce ve Urduca gibi muhtelif dillere de çevrilerek neşredilmiştir.¹¹ Aynı sıcak ilgiye ülkemizde de mazhar olan *Şahîfe*'nin 1966-1967 yıllarında üç farklı çevirisi yayınlanmıştır.¹²

Çevirilerde görülen başlıca problemleri şöyle sıralayabiliriz:

Söz konusu eser, Arapça'dan sırasıyla Fransızca'ya, İngilizce'ye ve Türkçe'ye çevrilirken her bir aşamada çeşitli hatalar yapılmıştır. Bunun bir sebebi, çok farklı konularda varid olan çeşitli hadislerin mütercimler tarafından tam ve doğru olarak anlaşılabilmesidir. İkinci sebep ise Fransızca ve İngilizce'nin, hadislerdeki meramı ve maksadı anlatmada bazen yetersiz kalmasıdır. Takdim yazılarından anlaşılmalıdır ki her iki çeviri de merhum Hamidullah Hoca'nın onayından geçmiştir. Keza Hamidullah'ın sonraki baskılarda yaptığı bazı tashih ve ilave açıklamalar, bunun hem tasdiki hem de telafisi olsa gerektir. Buna dair örnekler aşağıda verilecektir.

⁹ Şam Nüshası, Hicrî 6. asra (577 H) ait, muhtelif hocaların da derslerinde kullanmış oldukları icazetli bir nüsha olup, Zâhiriye Kütüphanesi'ndeki bir mecmuada yer almaktadır. Berlin Nüshası ise, İbrâhîm b. Suleymân tarafından Hicrî 1100 senesinde, İsmâ'îl b. İbrâhîm b. Cemâ'ın 856 tarihli metninden kopya edilmiş olup halen Tubingen'dedir. Bkz. *Muhtasar Hadis Tarihi*, ss.92-95. Kanaatimizce her iki nüsha da geç döneme aittir.

¹⁰ Rifat Fevzî, hadisler hakkında, mevcut bazı şerhlerden ıktibaslar yapmış, bazı hadislere yönelik eleştirileri savunmacı bir yaklaşımla cevaplamaya çalışmıştır. Hadislerin anlaşılması sadedinde aktarılan izahların ikna ve tatmin edici olduğu söylenemez de bu çalışmamızda bu eserden de yararlanılmıştır.

¹¹ Kemal Sandıkçı, "Hemmâm b. Münebbih," *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.17, s.189.

¹² Kemal Kuşçu'nun çevirisinden başka, Mehmed Ragıb İmamoğlu, *İlk Hadis Mecmualarından Hemmam b. Münebbih'in Hadis Mecmuası* (Ankara, 1966) ve Talat Koçyiğit, *Hemmâm ibn Munebbih'in Sahîfesi* (Ankara, 1967). Ancak bu çevirilerin, gerek dil ve üslup açısından, gerekse isabetli çeviri açısından yeterli oldukları söylenemez. Üç çeviride de önemli maddi hatalara ve anlaşılmaz çeviri örneklerine rastlanmaktadır.

Çalışma Fransızca'dan İngilizce'ye çevrilirken de çeşitli hatalara düşülmüştür.¹³ Fransızca'sında doğru olan çeviri, İngilizce'de yanlış olabilmektedir. İngilizce'den Türkçe'ye çevrilmesinde ise çok sayıda ve oldukça ciddi hatalar ortaya çıkmıştır. Zaten bizi bu eleştiri yazısını yazmaya sevk eden husus da budur. Başlangıçta gözümüze takılan çeviri hatalarının sadece Kemal Kuşçu tarafından yapılan Türkçe çevirisinde olduğunu zannetmiştik. Fakat çalışmayı karşılaştırmalı olarak incelediğimizde gördük ki her üç dile yapılan çevirisinde de bariz hatalar bulunmaktadır. Bu yazıda biz, Türkçe çevirideki za'f-i telif dediğimiz dil ve üslup hataları, imla kuralları ve Türkçe kullanımı gibi hususlara hiç girmeye gerek duymadık. Zira çeviri bu açılardan da oldukça problemlidir ve başarısızdır. Burada asıl üzerinde duracağımız husus, tartışmasız maddi çeviri hataları olacaktır. Çok somut bazı örneklerle çevirinin hâl-i pür melâlini ortaya koymaya çalışacağız. Bu denli fahiş hatalarla dolu olan, ancak onlardan sadece bir kısmını zikredeceğimiz bu çeviri, mevcut haliyle ülkemizde yıllardır nasıl basılmaya devam etmektedir, şaşırılmak elde değildir. Böylesine önemli bir çalışmayı, ülkemizde birçok ciddi eseri neşreden bir yayınevinin bu kadar hatalı bir çeviriyle piyasada bulunduruyor olması kadar, yıllardır bu yanlışlara hiç dikkat çekilmemesi de hayret vericidir.

Biz bu eleştiri yazımızda, sırasıyla Fransızca ve İngilizce çevirilerde düşülen bazı hatalara, eseri Türkçe'ye çeviren Kemal Kuşçu ve sadeleştiren Mesut Karaşahan'ın hatalarına işaret edeceğiz. Doğru olan çevirinin başına “D” harfini, yanlış olanın başına ise “Y” harfini koyacağız. Kemal Kuşçu'ya ait olan çeviri sadeleştirilmiş halinden farklı ise cümlenin sonuna “KK” rumuzunu koyacağız. Hadislerin Fransızca, İngilizce ve Türkçe çevirilerini verdikten sonra italik olarak verilecek Türkçe tercüme bize aittir.

1. Hadislerin çevirilerinde görülen hatalar

Hadis no: 70

كُلُّ سَلَامٍ مِنْ النَّاسِ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ كُلَّ يَوْمٍ تَطَّلَعُ عَلَيْهِ الشَّمْسُ

“D” “Il incombe à chaque articulation (des corps) des humains d'accomplir un acte de charité chaque jour où le soleil se lève.” (s.102)

“D” “İnsanların (bedenlerinin) her eklem yerine, güneşin doğduğu her gün sadaka vermek düşer.”

¹³ Fransızca konusunda bana yardımcı olan değerli yüksek lisans öğrencim Alper Çiftçi'ye teşekkürlerimi sunarım.

“D” “It is incumbent on even the smallest bone of man to do every day an act of charity as long as the sun should continue to rise.” (s.131)

“Y” “Küçük bir kemiğin hediye edilmesi dahi, güneş her gün doğduğu müddetçe sadaka yerine geçer.” (s.133)

“İnsanlar, (vücutlarındaki) her bir eklemden dolayı, güneşin doğduğu her gün sadaka vermelidir.”

Hadis no: 62

إِنَّ مِنَ الظُّلْمِ مَطْلَ الْعَنِيِّ وَإِذَا أُتْبِعَ أَحَدُكُمْ عَلَى مَلِيٍّ فَلْيَتَّبِعْ

“Y” “C'est une injustice que le retard mis par un riche à payer une dette. Et si l'un d'entre vous a affaire à un homme aisé, il doit le poursuivre.” (s.101)

“Y” “Zengin borcunu ödemekte gecikmesi zulümdür, aranızdan biri müreffeh bir kişiyle karşı karşıya gelirse/bir işi olursa¹⁴ onun peşini bırakmasın.”

“Y” “The delay and postponement of the promise of payment by a rich man is also a kind of oppression. And if any of you should have concern with a well-to-do man, he should pursue him.” (s.129)

“Y” “Zengin para ödemeyi ertelemesi zulümdür; sizden birinizin bir zengine bu yolda işi düşerse onun peşini bırakmasın.” (s.131)

“İmkânı olanın, borcunu geciktirmesi (alacaklıya) haksızlıktır. Biriniz (alacağı için) varlıklı bir kimseye havale edildiğinde havale işini kabul etsin.”

Hadis no: 31

ذُرُونِي مَا تَرَكْتُمْ

“D” “Laissez-moi tant que je vous laisse— autre version: tant qu'on vous laisse-” (s.95)

“D” “Sizi bıraktığım takdirde, siz de beni bırakın – bir diğer versiyonda: bırakıldığınız takdirde-”

“D” “Leave me alone so long as I should leave you...” (s.122)

“Y” “Ben sizden ayrıldığımda, siz de benim yanımdan ayrılıңыз.” (s.120)

“Y” “Ben sizi terkedinceye kadar, siz de beni terk edin.” (s.96), “KK”

¹⁴ Borçlu-alacaklı ilişkisi kastedilmektedir.

“Ben sizi kendi halinize bıraktığım müddetçe siz de beni kendi halime bırakın.”

Bu hadiste ‘sizi herhangi bir yükümlülük yüklemeyen kendi halinize bıraktığım sürece, siz de beni kendi hâlime bırakın da soru sormayın!’ denilmek istenmiştir. Fransızca ve İngilizce çeviriler literal olarak doğru olmakla birlikte hadisten kastedilen mana anlaşılmamaktadır. Türkçe çeviri ile sadeleştirmenin yanlış oldukları ise açıktır.

Hadis no: 89

وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ وَلَا يَنْتَهَبُ أَحَدُكُمْ نَهْبَةً ذَاتَ شَرَفٍ يَرْفَعُ إِلَيْهِ الْمُؤْمِنُونَ أَعْيُنَهُمْ فِيهَا
وَهُوَ حِينَ يَنْتَهَبُهَا مُؤْمِنٌ وَلَا يَغْلُ أَحَدٌ حِينَ يَغْلُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ

“Y” “Nul pilleur qui pille un objet de valeur et qui attire l'attention des croyants n'est un croyant au moment où il pille. Et nul fraudeur qui fraude ne peut être un croyant au moment où il fraude.” (s.105)

“Y” “Müminlerin dikkatini çekip, değerli bir eşya yağmalayan yağmaladığında mümin değildir. Hile yapan da hile yaptığında mümin olamaz.”

“Y” “By Him in Whose hand is the soul of Muhammad! No person of high rank from among you can plunder (what is thrown over the bridegroom) in a way that he attracts the attention of Believers, while he plundereth, to be a Believer. Nobody from among you can commit fraud, while he committeth fraud, to be a Believer.” (s.135)

“Y” “Muhammed’in hayatı, elinde olan hakkı için, şerefli bir insan, güveyin üzerine serpilene parayı, mü’minlerin dikkatini çekecek tarzda kapışmaz. Sizden hiçbiriniz hile yapmaz, yaptığı anda mü’min olmaz.” (s.139)

“Muhammed’in canı elinde olan Allah’a yemin ederim ki mü’minlerin göz diktiği kıymetli bir malı gasp eden, mü’min olarak gasp etmez. Sizden biri, ganimet malını yağma ederken de mü’min olarak yağma etmez.”

Oysa burada “hile” diye çevrilen şey, taksim edilmeden önce ganimetten aşırıdır.

Hadis no: 121

فَأَيْكُمْ مَا تَرَكَ دِينًا أَوْ ضِعْفَةً فَادْعُونِي فَإِنِّي وَلِيُّهُ وَإَيْكُمْ مَا تَرَكَ مَالًا فَلْيُؤْتِرْ بِمَالِهِ عَصْبَتَهُ مَنْ كَانَ

“Y” “J'ai le droit de priorité sur les croyante, selon le Livre d'Allah. Si l'un de vous meurt en laissant une dette dépassant son avoir, ou s'il laisse ses proches parents dans un état d'incapacité, alors qu'on fasse appel à moi, car je suis son patron. Mais si l'un de vous laisse des biens, ses proches parents auront priorité sur ses biens quels qu'ils soient (en tant qu'héritiers légaux).” (s.110)

“Y” “Mümin kadınlar¹⁵ üzerine evleviyet hakkım vardır. Sizden biriniz öldüğünde mal varlığını aşan bir borç bırakırsa veya yakın akrabalarını yetersizlik içinde bırakırsa, o zaman bana başvursun, çünkü ben onun müdürüyüm. Fakat herhangi biriniz geriye mal bırakırsa, onun yakın akrabası, her ne mal olursa olsun, üzerinde evleviyet hakkına sahiptirler (meşru varisler olarak).”

“Y” “So whoever of you leaveth a debt, or dieth lost (without means even of burial) –another possible sense: family utterly lost (for lack of means of subsistance) – do call upon me, for I am his patron. But whoever of you leaveth property, let his close relatives have priority, whoever they be.” (s.143)

“Y” “Sizden kim bir borç bırakırsa yahut defin parası olmaksızın vefat ederse beni çağırın, çünkü ben onun velisiyim. Fakat sizden kim mal bırakırsa, onun yakın akrabasının –nerede olursa olsunlar- o mal üzerinde hakları olsun.” (s.147-148).

“Şu halde hanginiz bir borç veya himayeye muhtaç çoluk-çocuk-yaşlı bırakırsa beni çağırın! Zira onun velisi benim. Fakat hanginiz bir mal bırakırsa, o mal için baba tarafından akrabaları kim ise onları tercih etsin!”

Hadis no: 122

لِيَعِزَّ الْمَسْأَلَةُ إِنَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ لَا مَكْرَهَ لَهُ

“D” “Qu'il demande résolument. Certes Allah fera ce qu'il voudra, et nul ne peut Le contraindre.” (s.110)

“D” “İsteddiğini kararlılıkla istesin. Çünkü Allah dilediğini yapar. O'nu zorlayacak hiç kimse yoktur.”

“D” “Let him request resolutely. Of course He doth what He liketh, with none to constrain Him.” (s.143)

“Y” “İsteddiğini azimle istesin, çünkü (Allah) istediğini yapar, ona zorluk yoktur.” (s.148)

¹⁵ Fransızca'sında bir yazım hatası söz konusudur.

“**Y**” “istediğini azimle istesin, çünkü (Allah) istediğini yapar, ona **zor** yoktur.” (s.125), “**KK**”

“*İsteğini kararlılıkla istesin! Çünkü Allah, dilediğini yapar, O’nu zorlayacak hiç kimse yoktur.*”

Hadis no: 131

لَا يَزَالُ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاةٍ مَا كَانَتْ تَحْبِسُهُ ، وَلَا يَمْنَعُهُ أَنْ يَخْرُجَ إِلَّا أَنْتَظَرَهَا

“**D**” “Il ne cesse d’être en office de prière celui d’entre vous qui est retenu (dans la mosquée) pour l’office de prière, rien ne l’empêchant de sortir si ce n’est qu’il attend l’office (communautaire suivant).” (s.112)

“**D**” “Kişinin dışarıya çıkmasına mani olan tek şey (bir sonraki) namazı beklemesi olduğu sürece, namazda sayılır.”¹⁶

“**D**” “One of you never ceases to be in prayer so long as he is detained for the prayer: nothing hindereth him from going out if it is not his waiting for the (next congregational) prayer.” (s.145)

“**Y**” “Sizden biriniz, namaz için alıkonulduğu müddetçe namazda sayılırsınız. Sizin (yahut onun) müteakip namazı beklemek için dahi olsa dışarı çıkması da (namazdan sayılır). (s.151)

“*Biriniz, mescitten çıkmayıp sadece sonraki namazı beklediği sürece namazda [sayılmakta]dır.*”

Hadis no: 74

لَيْسَ الْمِسْكِينُ هَذَا الطَّوَّافَ الَّذِي يَطُوفُ عَلَى النَّاسِ تَرُدُّهُ اللَّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ وَالتَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ

“**D**” “Le pauvre n’est pas celui qui fait un tour (de quête) chez les gens et s’en va en obtenant une ou deux bouchées de nourriture, ou une ou deux dattes.” (s.102)

“**D**” “Muhtaç, insanlar arasında dolaşıp bir iki lokma veya bir iki hurma aldıktan sonra ayrılan değildir...”

“**D**” “The vagrant that goeth to people and obtaineth a morsel or two morsels, and a date or two dates is not the needy.” (ss.131-132).

“**Y**” “Muhtaç (miskin), insanların etrafında dolaşan, birkaç lokma veya birkaç hurma isteyen serseri bir dilenci değildir.” (s.134)

¹⁶ Metinde Fransızca hatalar mevcut olduğundan, manayı mümkün olduğu kadar yansıtmaya çalıştık.

“Misikin, kapı kapı dolaşarak insanlardan dilenen ve bir-iki lokma veya bir-iki hurma verilerek geri çevrilen kimse değildir.”

Hadis no: 77

لَا يَقُلُ أَحَدُكُمْ لِلْعَنْبِ الْكَرْمَ إِذَا الْكَرْمُ الرَّجُلُ الْمُسْلِمُ

“D” “Nul d'entre vous ne doit appeler le raisin: “karm”, car karm, c'est l'homme musulman.” (s.103)

“D” “Herhangi biriniz üzüme “kerm” demesin zira “kerm” müslüman adam/kişidir.”

“D” “None of you should call the grape, karm, for karm is the Muslim man.” (s.132)

“Y” “Sizden biriniz ineb (salkım) yerine kerm demesin, çünkü kerm (yahut kerem) Müslüman erkeğin adıdır.” (s.135) (Oysa merhum Hamidullah'ın hadisile ilgili düştüğü notta yaptığı açıklama iyi okunsaydı bu hataya düşülmeyecekti).

“Kimse üzüm (şarabına ve içen)e ‘ker(e)m’ (cömert) demesin! Çünkü kerm (cömert), ancak Müslüman kişidir.”

Hadis no: 93

لَا تَزَالُونَ تَسْتَفْتُونَ حَتَّى يَقُولَ أَحَدُكُمْ هَذَا اللَّهُ خَلَقَ الْخَلْقَ فَمَنْ خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ

“D” “Vous ne cesserez de poser question sur question jusqu'à ce que l'un de vous dise: “C'est Allah qui a créé la création, mais qui a créé Allah ?” (s.105)

“D” “Soru sormaktan geri durmayacaksınız, tâ ki biriniz “Kâinatı Allah yarattı da, peki Allah'ı kim yarattı” sorusunu soruncaya kadar.”

“D” “You will not cease putting question after question, until one of you would even say: ‘It is God Who hath created the creation, but who hath created God?’” (s.136)

“Y” “Sizden biriniz, “kainatı yaratan Allah'tır, fakat Allah'ı kim yarattı?” dediği müddetçe soru üstüne soru sormaktan geri kalmayacaksınız.” (s.140)

“Biriniz: “Bu Allah, mahlukatı yarattı, peki Allah'ı kim yarattı?!” diye soruncaya kadar soru sormayı sürdüreceksiniz!”

Hadis no: 102

فَالْعَيْنُ زَيْنِبَهَا النَّظْرُ وَتَصْدِيقُهَا الْإِعْرَاضُ

“D” “Ainsi l'oeil dont la fornication est dans le regard et la réalisation concrète dans le i'râd (le revenez-y? le détournement?)” (s.107)

“D” “Gözün zinası bakışta ve “i’rad”ın (dönüş? yüz çevirme) gerçekleşmesindedir.”

“Y” “So the eye, whose fornication is through (lustful) looking, and concrete realization through *a’rad* (meeting?)...” (s.138)

Hamidullah Hoca, sonraki baskılarda hadiste geçen “a’râd veya i’râd” kelimelerinin farklı okunduğu ve farklı anlamlara geldiğine dair uzunca bir dipnot düşmüştür.

“Y” “Gözün zinası bakmaktır, kuvveden fiile çıkarılması, buluşmakla olur.” (ss.142-143)

“Gözlerin zinası bakmak, sadâkati ise gözün (haramdan) çevrilmesidir.”

Hadis no: 114

إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى الْمُسْبِلِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَعْنِي إِزَارَهُ

“D” “En vérité au jour de la Résurrection Allah ne jettera pas un regard sur celui qui fait descendre (son pagne, voire son pantalon, au dessous des chevilles).” (s.109)

“D” “Allah Kıyamet günü peştamalıni (pantolon (da/dahi) olabilir) bileklerin altına indirenlere bakmaz/bir göz dahi atmaz.”

“D” “Verily God would not look on the day of Resurrection at one who letteth descend, that is, his loin-cloth, (below the ankles). (s.141)

“Y” “Muhakkak ki Allah, kıyamet günü bir kimsenin bol ve uzun elbisesine bakmaz.” (s.146)

“Allah, (dünyada) elbisesini (topuklarından aşağıya) uzatan kimse(nin yüzün)e kıyâmet günü bakmaz.”

Hadis no: 1

فَهَدَانَا اللَّهُ لَهُ

“D” “Allah nous a montré le droit chemin à son sujet.” (s.89)

“D” “fakat Allah Cuma günü hakkında bizlere doğru yolu gösterdi.”

“D” “but God gave us guidance concerning it.” (s.114)

“Y” “fakat Allah onu (Cuma gününü) bize hidayet için verdi...” (s.111)

“Fakat Allah o (Cuma gününe) bizi yönlendirdi...”

Hadis no: 17

فَهَلَّا تَمَلَّةٌ وَاحِدَةٌ

“Y” “N'était ce pas (la faute d') une seule fourmi (et non de toutes les autres) ?” (s.92)

“Y” “Bu (diğerlerinin değil de) o tek karıncanın hatası değil miydi?”

“Y” “Was not that (fault) of a brute one ant (and not of all the rest)? (s.119)

“Y” “Bu bir düşüncesiz karıncanın (hatası) değil miydi (diğerlerinin ne kabahati vardı?)? (s.116).

“Bari bir tek karınca olsaydı ya!”

2. Bazı dipnotlarda görülen hatalar

i) “Havva olmasaydı hiçbir kadın kocasını aldatmazdı” rivayeti ile ilgili düşülen dipnotta şöyle denilmektedir:

According to the Bible (Genesis 3/6) Eve was tempted by the serpent to eat the forbidden tree, and it is she who offered it to Adam, but according to the Qur'an (2/35, 7/19-21), it is Satan who tempted them both, and there is no particular part played by Eve in it. So the allusion of this Hadith should concern some fact –unknown to me- other than the eating of the forbidden tree. (s.127)

Türkçe çeviride bu kısım hem eksik, hem de yanlıştır:

Muhtemelen Havva'nın, şeytanın sözünü dinleyerek Âdem'e, yasak olan ağaca yaklaşmasını tavsiye ettiği için, Kur'an-ı Kerim, II: 35 ve VII: 19-21. (s.128)

Oysa bu dipnotta İncil'e göre durumun böyle olduğu, fakat Kur'an'a göre şeytanın her ikisini birden ayarttığı, bu olayda Havva'nın özel bir rolü olmadığı belirtilmekte ve şöyle denilmektedir: “Dolayısıyla bu hadisin iması, yasak ağaçtan yemenin dışında -benim bilmediğim- başka bir olguyla ilgili olmalıdır.” (s.127)

ii) “Cennete giren herkes, boyu altmış arşın olarak Âdem suretinde girer. Ondan sonra boylar kısalmış ve halen de kısalmaktadır” şeklindeki rivayetten sonra şu not düşülmüştür:

Birçok Batılı modern biyolojist de bu görüştedir. Das Erwachen der Menschheit adlı eserinde s. 14'te Herbert Kühn şöyle der: Carl von Linne dahi şu kanaatte idi ki, Âdem ile Havva, dev vücutlu idiler. Nesilden nesile insan bedeninin eksilmesi, küçülmesi, geçim vasıtalarının yokluğundan, azlığından ileri gelmektedir. (s.129, dn.25)

1778'de ölmüş meşhur botanist ve zoologdan nakledilen o çağın algısını yansıtan bu görüşe katılmamız mümkün değildir. Nitekim İbn Hacer de bu problemi çözemediğini şu cümlelerle itiraf etmiştir. “Geçmiş ümmetlerden mesela Semüd kavminden kalma kalıntılardan, evlerinden onların boylarının yukarıdaki (tedricî) tertibi gerektirecek kadar çok uzun olmadığı anlaşılmaktadır. Halbuki bu insanları çok uzun süre önce yaşadılar. Bunlarla Âdem arasında geçen süre, bu gibi kavimlerle İslam'ın ilk dönemi arasında geçen süreden daha azdır. Dolayısıyla ben hala bu problemi çözebilmiş değilim.”¹⁷

Yine son yıllarda yapılan araştırmalar ve bulgular hadisteki ifadenin tam aksini söylemektedir: “Binlerce yıl önceki atalarımızla yapısal anlamda en önemli farklılıkların başında boy geliyor. Yüz bin yıl öncesindeki insanın boyuyla günümüzdeki insanın boyu arasında en az 30 cm.'lik fark var. Öyle görünüyor ki, her yeni neslin boyu bir öncekine göre biraz daha uzuyor. ABD'de yayınlanan bir rapora göre 1960'lara göre insan boy ortalamasında yaklaşık 2 cm.'lik artış var. Zaman içerisinde meydana gelen bu uzamanın nedeninin yalnızca rastlantısal bir gelişme ya da ortama uyum sağlamak olmadığı düşünülüyor. Gelişen toplumların yeme alışkanlıklarındaki değişiklikler, daha çok çeşitli gıdanın, sağlıklı ve bilinçli tüketilmesinin boy uzamasındaki önemli etkenlerden birisi olabileceği belirtiliyor. Yapısal özellikler, genlerin yapısındaki değişikliklerle, sonraki kuşaklara aktarılıyor. Bu nedenle kişinin boyunu belirleyen en önemli etken, genetik şifre...”¹⁸

3. İsim ve kelimelerin okunması ve yazılmasında görülen bazı hatalar

Çeviride bazı isimlerin de hatalı yazıldığı görülmektedir. Bunların bazıısı, yanlış okumadan kaynaklanmaktadır (ilki İngilizce, ikincisi Türkçe çeviridedir):

- * b. Mindah (s.69) > b. Minde (s.78). Doğrusu: b. Mende.

¹⁷ İbn Hacer el-'Askalānī, *Fethu'l-Bārī*, c.6, s.367.

¹⁸ Bkz. Ferda Şenel, “Uzun Boylu Olmak Mümkün mü?,” *Bilim ve Teknik Dergisi* 456 (Kasım 2005), s.56.

* 'Umrah, daughter of 'Abd ar-Rahman (s.42) > Abdurrahman'ın kızı Umre (s.53). Doğrusu: 'Amre bint 'Abdurrahmân veya 'Abdurrahmân kızı 'Amre.

* (himl ba'ir aw 'idl ba'ir) (s.52) > (himl baîr yahut idl baîr) (s.63). Doğrusu: (*hamlu ba'îr veya 'adlu ba'îr*).

Yanlışlıklardan bazıları ise İngilizce metinde doğru olduğu halde çeviride dikkatsizlik, İngilizce yazılışın tekrarlanması veya baskı hatasından dolayı olmalıdır:

* Kitabın dış kapak sayfasında bile "Sahife-i Hemam ibn Münebbih"¹⁹ şeklinde hatalı yazılmıştır. Oysa "Sahîfe-i Hemmâm b. Münebbih" şeklinde olmalıydı.

* Bashir ibn Nahik (s.59) > Beşir ibn Nuheyk (ss.69-70). Doğrusu: Beşîr ibn Nehîk

* Abd al-'Aziz ibn Marwan wrote to Kathir ibn Murrah al-Hadrami (s.59).

Ömer ibn Abdülaziz, Kesir ibn Murra el-Hadrami'ye yazdı. (s.69).

Doğrusu: Abdulaziz ibn Mervân, Kesîr ibn Murra el-Hadramî'ye yazdı.

* 'Abdurrahmân ibn 'Abbâs (s.62) > Doğrusu: 'Abdullâh ibn 'Abbâs.

* Sulaiman ibn Qays al-Yashkuri (s.41) > Süleyman ibn Kays el-Yeşkeri (s.52). Doğrusu: Yeşkurî.

* El-Hasan (s.132) > Abu'l-Hasan (s.130). Doğrusu: Ebû'l-Hasen

* Abdür Rezzak ibn Hemmam ibn Nafi' el-Hamidi (s.76). Doğrusu: 'Abdurrazzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî.

* "During the time of Muhammad ibn al-Husain ibn al-Qattan, two of his pupils, independently and in their individual way kept it intact." (s.76)

"Abdül Vehhab ibn Minde zamanında talebelerinden ikisi onu el değmemiş halde tuttular." (ss.76-77). **KK**

s.57'de de aynı yanlışlık ve eksiklik mevcuttur.

* Aylah ahalisi (s.40) > İngilizcesinde (Ailah), Türkçe'ye Eyle ahalisi şeklinde geçmeliydi.

* (ekserne) ve (kesürne) (s.50), (*ekşernā*) ve (*keşurnā*) olmalıdır.

* 'Abdullah ibn Abi Awfa (s.50) > Abdullah ibn Ebi Avfa (s.60).

Doğrusu: 'Abdullâh ibn Ebî Evfâ.

* Al Mughirah (s.53) > El-Mugaira / el-Mugire (s.64). Doğrusu: el-Muğîra.

¹⁹ Bu dizgi hatası, 2007 baskısında giderilmiştir.

* (Gelecekte kullanmak için biriktirmek) اوخر veya (geri bırakmak) ادخر (s.95). Doğrusu: اوخر (ertelemek) yahut ادخر (biriktirmek).

* “Anyhow, the above list of parallel narrations shows that out of 137 (plus one not found in our MSS. Yet cited in the relevant section of the Musnad of Ahmad ibn Hanbal), as many as 99 are drawn by al-Bukhari and Muslim: 29 are cited by both, 22 others only by al-Bukhari, and 48 by Muslim only.” (s.79)

“Her ne olursa olsun, yukarıda verilen birbirine denk rivayetler listesi gösteriyor ki 138 hadisten 98’i Buhari ve Müslim tarafından, 21’i yalnız Buhari tarafından, 48’i yalnız Müslim tarafından rivayet edilmiştir.” (s.84)

İngilizce metinde verilen rakamlar çeviride değiştiği gibi, parantez içi kısım verilmemiş, ayrıca “29 tanesi de her ikisi tarafından rivayet edilmiştir” ifadesi de çeviriye yansıtılmamıştır.

* 137. hadisdeki **وَالنَّارُ جُبَارٌ** (ateşin yol açtığı zararlar da tazmin edilmez) kısmı metinde yer aldığı halde hem İngilizce (s. 148) ve Fransızca (s. 114), hem de Türkçe tercümelelerde (s. 153) çevrilmemiştir.

Aslında “*ve’n-nāru cubārun*” kısmı bazı rivayetlerde geçmemektedir. (Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, c.2, s.319). Hemmām’dan gelen bir isnad ile sadece bu kısım müstakil olarak (Ebū Dāvūd, ed-Diyāt 29); bazı rivâyetlerde ise “*ve’n-nāru cubārun ve’l-bi’ru cubārun*” şeklinde nakledilmektedir (İbn Mâce, ed-Diyāt 27). Rivayetlerdeki bu ihtilaflar sebebiyle buradaki *el-bi’r* kelimesinin *en-nār* şeklinde tashif (tahrif) edilmiş olabileceği ileri sürülmüştür. Yemenlilerin *en-nār* kelimesini elifsiz yazdıkları ve *el-bi’r* kelimesinin yanlışlıkla *en-nār* şeklinde okunduğu söylenmiştir.²⁰

Burada şayet Ahmed b. Hanbel’deki rivayet esas alındıysa, o kısım Arapça metinde yer almamalıydı. Yahut metinde yazıldıysa çevirilerde de karşılığı verilmeliydi.

4. Arapça metinlerin yazımında görülen bazı hatalar:

* 138. Hadisin metninde yer alan **أو نحوه من الكلام** olması gereken ibare, **أو نحوه من الكلام** şeklinde yazılmıştır. (s.154)

* 72. hadisin metninden son kısmında olması gereken **يطلبه حتى يبسط** ibaresi düşmüştür. (s.133)

²⁰ Geniş bilgi için bkz. Bünyamin Erul, *Hadislerin Dili*, ss. 175-176.

Sonuç ve Değerlendirme

Merhum Muhammed Hamidullah hoca, hayatı boyunca gerek ülkemizde verdiği birçok konferanslar ve derslerle olsun gerekse hemen hepsi dilimize çevrilen değerli eserleriyle olsun herkesin yakından tanıdığı önemli bir ilim adamıdır. Onun çevirisi yapılan önemli eserlerinden biri de yukarıda değerlendirdiğimiz *Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmam İbn Münebbih* adlı çalışmasıdır. Bundan tam yarım asır evvel birçok dile çevrilen çalışmanın ne yazık ki dilimize yapılan çevirilerinin üçü de birçok hatalarla maluldür. Bu çevirilerden halen piyasada sadece merhum Kemal Kuşçu tarafından yapılan çevirisi mevcut olduğundan biz de onu kritik etmeye çalıştık.

Yukarıda birçok örnekle gösterdiğimiz gibi, yapılan çeviri hataları sadece Türkçe çeviri ile sınırlı değildir. Hadislerin Fransızca'ya çevirisinde olduğu gibi, Fransızca'dan İngilizce'ye, oradan da Türkçe'ye yapılan çevirilerde de birçok hata görülmektedir. Beyan Yayınları'nın 376. Kitabı olarak 2004, 2007 ve 2009 yıllarında en az üç defa basılan bu çevirinin, yıllardır bunca hata içermesine rağmen şimdiye kadar herhangi bir eleştiri almaması, onun başarılı olduğu anlamına gelmemektedir.

Dolayısıyla bunca hata içeren bu eser, yeni baştan en son yayınlanan Fransızca baskısı esas alınarak tekrar çevrilmeli, daha dikkatli ve emek verilmiş yeni bir baskı yapılmalıdır. Zira Hamidullah Hoca, hemen her baskıda ya fark edilen bazı hataları düzeltmiş yahut elde ettiği yeni bilgileri dipnotlarda ilave ederek vermiştir. Yapılacak yeni çeviride Fransızca ve İngilizce'deki çeviri hataları da tashih edilmeli ve bu düzeltmelere dipnotlarda işaret edilmelidir.

İslamî yayıncılıkta pek çok başarılı çalışmaya imza atan Beyan Yayınları'nın yukarıdaki eleştiri yazısını dikkate alacağını, mevcut baskıyı piyasadan çekeceğini ve merhum Hamidullah'ın bu önemli kitabını, yeni baştan değerine yaraşır doğru bir çeviri ile okuyucuların istifadesine sunacağını ümit ediyoruz. Böylesi bir hizmet, ilmî araştırmalardaki ciddiyet ve gayretleriyle bilinen Hamidullah'ın ruhunu şâd edeceği gibi, ülkemizdeki hadis okurlarını da sevindirecektir.